

Transcriptie „Koemelkers rond Groningen”.

door **J.G. Bakker**

Gehele scriptie ook geplaatst op internet door de Historische Kring Ubbega
<http://www.ubbega.nl/pdf-files/De%20koemelkers%20rondom%20Groningen.pdf>

Hier ook een pdf-verslag over een "koemelkersavond" - dec. 2004 - in Sauwerd (Gr.) door Aaltje Miedema en Ben Westering
<http://www.ubbega.nl/pdf-files/De%20koemelker%20een%20verdwenen%20beroep.pdf>

Hier alleen Hoofdstuk V De Coöperatiegedachte

Wij hebben ons bij het onderzoek beperkt tot de zuivelcoöperatie en de coöperatieve aankoop van bedrijfsbenodigdheden.

Waren in de Provincie Groningen tussen 1880 en 1900 reeds vele coöperatieve zuivelfabrieken tot ontwikkeling gekomen, in de directe omgeving van de stad Groningen vlotte de Zuivelcoöperatie niet. De koemelkers hadden er geen belang bij, en ook misten zij de eigenschappen, die nodig zijn, om een waagstuk, zoals de coöperatie in die tijd was, op te zetten.

In 1907 evenwel werd met behulp van kunst en vliegwerk op zeer bescheiden schaal in een gehuurd pand te Groningen een coöperatieve zuivelinrichting opgericht onder de naam "Stad en Lande". Over de lotgevallen van deze fabriek volgen we grotendeels Minderhoud (14) op de voet.

De leden bestonden uitsluitend uit weinig kapitaalachtige veehouders. De zaak ontwikkelde zich in weinige jaren zeer sterk. Een eigen fabriek kon weldra worden gebouwd. Vooral tijdens de eerste wereldoorlog nam het ledenaantal sterk toe, doordat vele koemelkers, die hun melk voordien voor consumptie verkochten, aanzienlijk meer voor hun melk konden krijgen, indien ze lid van "Stad en Lande" werden. Dit hoefde de koemelkers geen geld te kosten, men tekende slechts het ledenregister en de zaak was klaar.

Zo steeg het ledenaantal tot over de 200 en kon een, eveneens te Groningen gevestigde melkinrichting worden overgenomen en in de nabijheid der Stad een nieuwe fabriek voor de vervaardiging van melkpoeder en gecondenseerde melk worden ingericht. In weinige jaren was het kleine zaakje tot een grote onderneming uitgegroeid. In 1920 echter rees bij een deel der leden wantrouwen tegen het bestuur en de directeur. Er werden onregelmatigheden vermoed. Er werd een enquête-commissie benoemd, om naar de vermoede onregelmatigheden een onderzoek in te stellen.

Het rapport, dat deze commissie uitbracht, was noch voor het bestuur noch voor de directeur aangenaam. Er werd geconcludeerd, dat de directeur voor eigen rekening als handelaar was opgetreden, terwijl gewezen werd op de enorme schuldenlast der Coöperatie. Er werd een ander financieel beheer bepleit. Een motie van het bestuur, waarin werd verklaard, dat het bestuur en de directeur geen blaam trof werd echter met een

kleine meerderheid aangenomen. De zaak liep door, tot zij in het voorjaar van 1923 geheel vast liep.

Een commissie van drie, buiten de vereniging bestaande personen, werd benoemd om een oordeel uit te spreken over de stand van zaken der vereniging, de mogelijkheid van voortzetting van het bedrijf en over de houding en handelingen van de directeur, het bestuur en de commissarissen. Op verzoek van de ledenvergadering nam de Friese zuivelbond tijdelijk het beheer van het bedrijf over.

Het rapport van de commissie-van-drie was vernietigend voor het gevoerde beheer. Door 6 jaar wanbeheer was de administratie geheel in de war, terwijl valse boekingen waren geschied. Op papier zat er meer condens in consignatie in Engeland dan een jaar productie aan melk. Door onderhandse accountants was dit echter nooit opgemerkt. Bovendien was de productie van condens niet in orde, waardoor een ondeugdelijk product werd verkregen en ernstige verliezen waren geleden. De commissie pleitte voor een reorganisatie van de fabriek, waarbij een tekort van een half miljoen zou moeten worden aangezuiverd door de leden. Zij meende, dat de fabriek bij een goed beheer weer levensvatbaarheid zou blijken te bezitten. Bij liquidatie zou het aan te zuiveren tekort door de leden nog veel groter zijn.

Ongelofelijk groot is de moeite geweest, die de commissie zich heeft getroost om de gewenste reorganisatie tot stand te brengen. Doch veel laster en tegenwerking bij een groot deel der leden, vooral voortspruitend uit haat tegen de directeur en het bestuur maakten alle pogingen van reorganisatie tot onbegonnen werk. De directeur en de bestuursleden moesten en zouden de gevangenis in, daarvoor diende eerst te worden gezorgd.

Wat ook gedaan werd, om de leden duidelijk te maken, dat allereerst gepoogd moest worden om de fabriek gaande te houden, het baatte niet. *Minderhoud* tekent hierbij aan, dat een groot deel der leden uit onontwikkelde koemelkers bestond, die niet in staat waren de zaak te begrijpen en die absoluut niet in een Coöperatie thuis hoorden, en zeker nooit lid zouden zijn geworden, als in de oorlogsperiode het lidmaatschap voor hen niet abnormaal voordelig was geworden. Bovendien lieten enige dwarsdrijvers geen poging ongebruikt om de leden op te zwepen. In plaats van op ledenvergaderingen werd de zaak in de eerste plaats in de veemarktkroegen behandeld.

Na eindeloze pogingen en door tot het uiterste vol te houden, is de commissie er tenslotte in geslaagd de nieuwe vereniging "De Ommelanden" te constitueren met beperkte aansprakelijkheid en grote financiële steun van de Friese Zuivelbond. Tot een minnelijke liquidatie van "Stad en Lande" heeft de commissie het echter niet kunnen brengen: tegen een berg van achterdocht, haat, kortzichtigheid en tegenwerking als hier onder de leden aanwezig bleek, was geen kruid gewassen. De onverantwoordelijke drijfverij van de koemelkers maakte, ondanks alle waarschuwingen, de omvang van de ramp nog, groter: "Stad en Lande" moest failliet worden verklaard.

Door dit faillissement waren vele veehouders en koemelkers geruïneerd. De schrik voor coöperatie was de koemelkers diep in de benen geslagen.

De nieuw gestichte fabriek „De Ommelanden" had, zoals te begrijpen valt, een zeer moeilijk begin. De kredietwaardigheid was, mede door het failleren van enkele leden,

zeer gering. In 1923 werd door de fabriek slechts 4.000.000 kg. melk verwerkt. Doch door het zeer energieke optreden van de directeur de heer Feike de Boer, en door de financiële steun van de Friese Zuivelbond ging het met „De Ommelanden” steeds beter.

Na 12 jaar, dus in 1936, was de fabriek, dank zij de commerciële instelling en de leiderstalenten van de directeur, van een failliete zaak uitgegroeid tot een financieel krachtige coöperatie met een verwerking van 22.000.000 kg. melk! Doch toen begonnen er weer moeilijkheden te rijzen. De fabriek, aangesloten bij de Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in de Provincie Groningen, en aanvankelijk het troetelkindje ervan, begon deze organisatie boven het hoofd te groeien. De fabriek ging handelsnormen hantieren, welke door de Groninger Zuivelbond niet konden worden aanvaard. Het resultaat was, dat "De Ommelanden" in 1936 voor de Groninger Zuivelbond bedankte, en zijn eigen weg ging. De gehele productie en de verkoop van producten werd sterk speculatief opgezet, wat door het commercieel inzicht der directeur steeds in het voordeel der fabriek was. De groei en de uitbouw der fabriek ging gestadig door, totdat de fabriek in het recordjaar 1951 een omzet bereikt had van 70.000.000 kg melk, met een over de gehele wereld vertakte exportorganisatie. Door de bekende "Ommelandenstaking" in 1952, welke tot in 1953 voortduurde, geraakte de fabriek in een labiel evenwicht. Na de staking maakt de fabriek de indruk "in nevelen gehuld" te zijn.

Onder de Coöperatieve-zuivelfabrieken in Groningen neemt de Coöperatieve Zuivelfabriek "De Ommelanden" een geheel aparte plaats in. We hebben reeds gewezen op de zelfstandigheid van de fabriek, los van de Groninger Zuivelbond. Zeer merkwaardig is voorts, dat deze coöperatieve fabriek, waaraan tegenwoordig ±1570 boeren hun melk leveren, slechts 172 leden telt. De overige boeren zijn zgn. losse leveranciers. Hierdoor ontstaat de merkwaardige situatie, dat deze losse leveranciers, die om verschillende redenen (waarover later) met geen mogelijk middel lid der coöperatie willen worden, de fabriek geheel in hun macht hebben. Immers, staken zij de leverantie van melk, dan is de fabriek geruïneerd. Dit bleek nog in Maart 1955, toen de directie en het bestuur der "Ommelanden" de gelden uit het Zuivelfonds niet wensten uit te keren, doch in de fabriek als bedrijfskapitaal aan wilden wenden. Op een zeer omvangrijke, luidruchtige en chaotisch verlopende vergadering van losse leveranciers werden de directie de gelden afgeperst.

In de derde plaats valt op de éénhoofdige leiding bij de fabriek. Weliswaar heeft de fabriek een Bestuur en een Raad van Commissarissen, doch deze bestaan uit over het algemeen weinig ontwikkelde veehouders en koemelkers, met een uitgesproken koemelkersmentaliteit, en zijn zeker niet in staat om een dergelijk miljoenenbedrijf, te overzien en op waardige wijze te leiden. Het zijn dan ook slechts formele colleges, welke geen invloed hebben op de gang van zaken. Het heft is voor de volle honderd procent in handen van de directeur.

Ten aanzien van de andere zuivelfabrieken in Groningen en Drenthe neemt "De Ommelanden" niet steeds de fatsoensnormen in acht. Hierbij moet worden bedacht, dat in dit gebied een grote slag om de melk is ontstaan door een te grote verwerkingscapaciteit. Deze werd vroeger gebruikt voor de verwerking van suppletiemelk uit Gelderland en Overijssel. Doordat daar door de Bonden van Coöperatieve Zuivelfabrieken nieuwe fabrieken opgericht zijn, of nog in oprichting zijn, is voor de Groninger fabrieken de suppletiemelk vervallen of zal binnenkort komen te vervallen. Vooral "Bedum" en "De Ommelanden" met beide een verwerkingscapaciteit van 70-80 miljoen kg zijn sterk on-

derbezet: "Bedum" verwerkte in 1954 "slechts" 44.000.000 kg en "De Ommelanden" vermoedelijk ongeveer 50.000.000 kg. Daardoor is een felle concurrentiestrijd in het weidegebied rondom Groningen ontdaan. In deze concurrentiestrijd toont "De Ommelanden" zich een "boksfabriek", die boerenwegen verhardt, en vergaande beloften doet om aan melk te komen.

Een schaduwzijde van deze concurrentiestrijd is het feit, dat de zindelijke winning van de melk zeer in het gedrang komt. "De Ommelanden" wenst niet mee te doen aan de uitbetaling naar kwaliteit, waardoor ook voor de overige fabrieken de onmogelijkheid is ontstaan, hier in mee te doen. Moet een fabriek namelijk een korting in rekening brengen wegens melk van onvoldoende kwaliteit, dan is de koemelker spoedig geneigd, de melk naar de "Ommelanden" te sturen, waar hij van "dergelijke poespas" geen last heeft, en met open armen wordt ontvangen.

Er zou over "De Ommelanden" nog oneindig veel meer op te merken zijn, doch het zou ons buiten het bestek van deze scriptie voeren. Laten we er mee volstaan, dat deze fabriek in Groninger coöperatieve zuivelkringen een "afschrikwekkend voorbeeld" van een coöperatie wordt genoemd.

Van de koemelkers leverden 47 % (28) de melk aan "De Ommelanden", 38 % (22) aan de "Lijempf" en 15 % (9) aan de D.O.M.O. De aan de "Lijempf" en de D.O.M.O." leverende koemelkers uitten alle hun tevredenheid over de melkleverantie; van de "Ommelanden"-leveranciers, waaronder 3 leden, uitten 5 hun ontevredenheid, 5 maakten opmerkingen als: "overal is wat bij", 2 hadden niet zo zeer bezwaar tegen de leverantie als wel over de houding der fabriek; de overige 15 waren tevreden. Bij de "Ommelanden"-leveranciers werd over het algemeen minder bereidheid gevonden om over de fabriek te spreken dan bij de leveranciers aan andere fabrieken.

55% (22) der koemelkers verklaarde zich tegenstander van coöperaties althans er weinig, voor te gevoelen. 42 % (26) verklaarde te zullen gaan kopen en verkopen, waar men het voordeligst terecht kon (concurrentiestandpunt), terwijl 2 % (1) zich voorstander van coöperaties noemde.

Verdelen we de leveranciers aan de diverse zuivelfabrieken naar de coöperatiegezindheid, dan geeft dit het volgende beeld:

fabriek	vorm	leveranciers	tegenstanders	concurr. stp.	voorstanders
Ommelanden	coöp.	28	18	9	1
Lijempf	spec.	22	12	11	-
D.O.M.O.	coöp.	9	2	6	-

Duidelijk blijkt, dat de coöperatiegedachte bij de koemelkers niet leeft, en dat de beide coöperatieve zuivelfabrieken weinig als coöperatie worden gezien. Ze kunnen dan ook alleen de melk betrekken, daar ze als goed uitbetaald werden aangezien.

Van de aankoopcoöperaties is men bij lidmaatschap aan een standsorganisatie automatisch lid, doch men voelt er weinig band mee. 42 % (25) der koemelkers deed met aankoopcoöperaties nimmer zaken. 40 % (27) weinig, 12 % (7) vrij veel zaken, terwijl 21 (1) er alles van betrok.

Maar de deelname aan andere coöperaties, zoals credietcoöperaties, onderlinge veeverzekeringen, enz. is niet geïnformeerd. Trachten we de oorzaken van de geringe coöperatiegezindheid aan te geven, dan willen we in de eerste plaats noemen de tengevolge van het "Stad en Lande" -drama nog doorwerkende coöperatievrees, waardoor men zich op geen enkele wijze financieel aan een coöperatie wil binden. Mede daarom is het aantal leden bij "De Ommelanden" zo klein. Ondanks de hoge melkprijs, die deze fabriek het laatste tiental jaren heeft uitbetaald, hoeft deze fabriek niet vermocht, deze vrees weg, te nemen. Nu nog kan men in elke koemelkersfamilie de verhalen horen over een familie-lid, die in 1925 veel geld heeft verloren.

In de tweede plaats willen we noemen de koemelkers-mentaliteit. Tijdens de consumptiemelkersperiode werd de melk verkocht, aan de consument of aan de slijter. De melk moet nu nog verhandeld worden, en wel aan de meest biedende fabriek. Het druist tegen zijn principes in, om zich te binden aan een coöperatie, en thuis rustig af te wachten, wat de coöperatie uit zal keren. Aan de uiterst solide en rustige "bouwboerenfabriek" te Bedum, waar nagenoeg alle leveranciers lid zijn, met een niet geheel concurrerende melkprijs en een hoge nabetaaling, zou de koemelker zich aan handen en voeten gebonden voelen; deze fabriek staat bij hen dan ook in een slecht aanzien.

Zijn melk moet verkocht worden aan de op het moment meest biedende fabriek. Kan deze fabriek een paar maand met de melkprijs niet geheel meekomen, dan gaat de melk naar een andere fabriek. "De Ommelanden" ziet zich dan ook genoodzaakt, door de vele losse leveranciers, een hoge melkprijs uit te betalen. Zou deze fabriek een jaar lang met de melkprijs niet kunnen concurreren, dan zou dit het einde van de fabriek betekenen.

In de Verslagen van de Groninger Zuivelbond (7) klaagt - voorzitter - PASMA er herhaaldelijk over, dat de bij de Bond aangesloten fabrieken het melkprijsadvies der Bond niet nakomen doch hoger uitbetaalden, zulks ten koste van de nabetaaling. In wezen is het niet anders dan een aanpassing van de fabrieken aan een koemelkersmentaliteit, welke onder de Groninger veehouders verder verbreid is dan bij de door ons beschreven groep.

Mevrouw Wielinga-Lanting verkocht dertig jaar lang melk. Ze deed dat tweemaal per dag, zeven dagen in de week. De foto is in 1919 genomen in de Polderstraat.

Bron: Ach lieve tijd Groningen /

*In **Groningen Toen** - uitgave 1986 - is een hoofdstuk gewijd aan 'Koemelkers en moeskers: De Groninger stadsboeren. (blz. 50 t/m68)*